O NOUĂ TRADUCERE A OPERELOR LUI PHILON DIN ALEXANDRIA

DE

D. M. PIPPIDI

Despre locul Universității din Lyon în dezvoltarea studiilor clasice în Franța zilelor noastre se pot spune lucruri interesante, chiar și fără a întreprinde cercetări de arhivă. Simpla aducere aminte e de ajuns ca să evoce figurile cîtorva mari profesori din generația trecută, înlocuiți astăzi de urmași în stare să-și înscrie la rîndul lor numele în analele erudiției franceze. Latinistul Philippe Fabia, eliniștii Ollier și Legrand, arheologii Dugas și Courby, mai presus de toți istoricul Maurice Holleaux, trecut spre sfîrșitul vieții profesor de epigrafie și antichități grecești la Collège de France, au lăsat aci amintiri neșterse, au creat tradiții de muncă, și-au legat numele de opere care au statornicit faima Lyon-ului printre capitalele moderne ale studiilor de antichitate. Ecoul pașilor lor nu s-a stins încă sub porticele Facultății de litere și în urmă-le, de pe catedrele de ei ilustrate, răsună glasurile lui Jean Pouilloux, Georges Roux, Henri Metzger, Adrien Bruhl, Antoine Bon, Michel Rambaud, Marcel Leglay — eliniști și latiniști, arheologi și epigrafiști formați în școlile din Atena și Roma, ageri cercetători ai unor așezări atît de importante ca Tasos și Argos, Delfi și Xanthos, ai orașelor romane din Africa de Nord sau ai antichităților din Galia, toți adînci cunoscători ai textelor clasice, de al căror studiu adîncit nici nu concep că s-ar putea despărți activitatea lor de exploratori.

Numele pe care le-am înșirat (și am lăsat la o parte pe filologii de strictă observanță ca Jean Taillardat, autorul unei recente teze despre limba și stilul lui Aristofan, așa cum am lăsat la o parte numele unei întregi serii de tineri a căror activitate, mai puțin cunoscută, îndreptățește cele mai bune speranțe) explică, de altă parte, împrejurarea că în Lyon ființează instituții și se desfășoară activități pe care zadarnic le-ai căuta în locuri mai puțin privilegiate din acest punct de vedere: Institutul de epigrafie și antichități 'F. Courby' (singurul de acest fel în Franța), Biblioteca arheologică 'Salomon Reinach' (în realitate un adevărat centru de studii pentru istoria artei greco-romane), fără a mai vorbi de seriile de publicații patronate — potrivit cu caracterul lor — de Universitate, de Facultatea de litere, de unul sau altul din institutele amintite, ba chiar de organisme care, fără să aibă o legătură imediată cu învățămîntul, sprijină după puteri inițiativele menite să sporească faima științifică a străvechii capitale a Galiei.

Printre faptele de cultură puse la cale în anii din urmă și care, abia concepute, au și început a fi realizate cu o vigoare și o consecvență vrednice de laudă, se numără și proiectul

St. Cl. VII, p. 349—351, București

https://biblioteca-digitala.ro

unei traduceri complete a operelor lui Philon din Alexandria, gînditorul evreu îmbibat de cultură greacă, unul din martorii cei mai interesanţi ai transformărilor spirituale petrecute în lumea veche către începutul erei noastre. O asemenea traducere lipsea pînă acum în Franţa, şi chiar dintre celelalte ţări cu tradiţii de cultură umanistă singure Germania şi Statele Unite se puteau mîndri cu un *opus magnum* ca acesta, a cărui ducere la bun sfîrşit a cerut în primul caz douăzeci de ani, în cel de-al doilea, nu mai puţin de douăzeci şi trei. Mă refer, pentru Germania, la traducerea Cohn-Heinemann, publicată la Breslau între 1909—1929, iar pentru Statele Unite, la traducerea Colson-Whitaker-Marcus (din Loeb Classical Library), începută în 1929 şi sfîrşită în 1953. Cu aceste exemple sub ochi, învăţaţii lyonezi care şi-au asumat conducerea întreprinderii — Roger Arnaldez, Jean Pouilloux şi Claude Mondésert — au decis din capul locului să recurgă la o largă colaborare, s-au grăbit să distribuie sarcinile între specialiştii asociaţi la muncă, în sfîrşit, şi mai ales, au ştiut veghea la respectarea termenelor şi la păstrarea unităţii de prezentare a lucrării cu o străşnicie care n-a întîrziat să-şi dea roadele. Începută în 1961, tipărirea celor 33 de tratate, cîte numără opera gînditorului alexandrin, se găseşte acum la al 15-lea volum (fiece tratat se publică separat, în textul grec şi în versiune franceză, după pilda autorilor editaţi de Asociaţia « Guillaume Budé »), iar cu trecerea timpului ritmul apariţiilor se accelerează într-un chip care lasă să se prevadă încheierea muncii comune pentru o dată destul de apropiată.

Cum s-a arătat în treacăt, fiecărui tratat al gînditorului i se închină un fascicul cuprinzînd un cuvînt înainte, textul original şi o traducere însoţită de deslușiri lingvistice şi istoric-filozofice. Textul adoptat e cel stabilit de Cohn-Wendland-Reiter în marea lor ediţie critică publicată între 1896—1930. Lecţiunile diferite — împrumutate fie ediţiei mai vechi a lui Mangey, fie traducătorului englez al lui Philon, F. H. Colson — sînt semnalate în note, dar nu-s destul de numeroase pentru a se putea vorbi de un adevărat efort în această direcţie. Silinţa de căpetenie a colaboratorilor s-a îndreptat asupra traducerii, care în cazul unui asemenea autor era departe de a fi uşoară. În această privinţă, rolul comitetului de coordonare a fost hotărîtor, unind în chip fericit competenţele unui semitizant (Roger Arnaldez), elenist (Jean Pouilloux) şi specialist al studiilor patristice (Claude Mondésert). Rezultatele sînt de pe acum vrednice de atenţie şi învederează foloasele muncii în colectiv, ori de cîte ori colaborarea e întemeiată pe o egală rîvnă şi pe o pricepere indiscutabilă.

Am relevat înainte faptul că, din cele 33 de tratate philoniene, au apărut pînă astăzi 15. În ordinea istorică a textelor (nu a apariţiei lor în colecţie), e vorba de următoarele lucrări:

1. *De opificio mundi.* Introducere, traducere şi note de Roger Arnaldez (1961).
2. *Legum allegoriae I—III.* Introducere, traducere şi note de Claude Mondésert (1962).
3. *De Cherubim.* Introducere, traducere şi note de Jean Gorez (1963).

7—8. *De gigantibus. Quod deus sit immutabilis.* Introducere, traducere şi note de A. Mosès (1963).

9. *De agricultura.* Introducere, traducere şi note de Jean Pouilloux (1961).
10. *De plantatione.* Introducere, traducere şi note de Jean Pouilloux (1963).

11—12. *De ebrietate. De sobrietate.* Introducere, traducere şi note de Jean Gorez (1962).

13. *De confusione linguarum.* Introducere, traducere şi note de J. G. Kahn (1963).
18. *De mutatione nominum.* Introducere, traducere şi note de Roger Arnaldez (1964).
19. *De somniis I—II.* Introducere, traducere şi note de P. Savinel (1962).
21. *De Josepho.* Introducere, traducere şi note de J. Laporte (1964).
23. *De Decalogo.* Introducere, traducere şi note de V. Nikiprowetzkj (1965).

26. *De virtutibus.* Introducere şi note de R. Arnaldez. Traducere de P. Delobre, M.-R. Servel, A.-M. Vérilhac (1962).

https://biblioteca-digitala.ro

27. *De praemiis et poenis. De exsecrationibus.* Introducere, traducere şi note de A. Beckaert (1961).

29. *De uita contemplatiua.* Introducere şi note de F. Daumas. Traducere de P. Miquel (1963).

Primul volum din serie, îngrijit de Roger Arnaldez, se deschide cu un cuvînt înainte al celor trei directori, în care se anunţă planul şi modalităţile de realizare ale colecţiei, subliniindu-se totodată utilitatea şi însemnătatea întreprinderii. « L'œuvre de Philon — citim în acest avertisment — non seulement par ses dimensions — environ deux mille pages de grec — mais surtout par son contenu et sa richesse, apparaît de plus en plus comme étant d'une importance capitale: d'une façon générale pour l'histoire de la culture et de l'humanisme, mais encore plus pour l'histoire des idées religieuses et du judaïsme de la Diaspora, pour l'histoire de la tradition littéraire alexandrine et de la philosophie grecque, pour l'histoire de l'ancien christianisme et des œuvres théologiques et exégétiques des principaux Pères de l'Église, latins aussi bien que grecs. Ajoutons que les historiens eux-mêmes ne perdront rien à prendre une connaissance directe de ce personnage qui résume en lui des courants si divers et représente de façon si originale bien des aspects de son époque ».

Însemnătatea gîndirii lui Philon în dezvoltarea filozofiei antice e expusă, de altă parte, într-o « introducere generală » semnată Arnaldez, care e o adevărată monografie închinată scriitorului alexandrin şi în care, împreună cu raporturile ideilor religioase, morale şi filozofice ale lui Philon cu iudaismul, se analizează cu ascuţime ceea ce autorul numeşte « formaţia » gînditorului, adeziunea lui la învăţătura uneia sau alteia din şcolile de filozofie greacă, şi în primul rînd înrîurirea exercitată asupra doctrinei philoniene de Portic şi de Academie.

https://biblioteca-digitala.ro